

Ν. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ - ΝΙΚΑΣ

Ἡράκλειτος

Δημόκριτος

Σωκράτης

Πλάτων

Ἀριστοτέλης

Αύγουστίνος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΛΟΓΟΛΑΛΗΣ ΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ν. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙ

**ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ Κ. ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ**

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

**ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ," Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ**

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΤΟΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ ΖΑΧΩΝ
ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ μικροῦ τούτου βιβλίου, τὸ ὁποῖον ἐγράφη τῇ πλουσίᾳ βοηθείᾳ σειρᾶς ὅλης νεωτάτων σχετικῶν ἔργων, συνίσταται εἰς τὴν σύντομον ἐξιστόρησιν τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἀπηλλαγμένον τοῦ φόρτου τῶν λεπτομερειῶν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τῶν τεχνικῶν ὄρων προορίζεται δι' εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινόν. Τὸ στενὸν τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐκθεσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προβλημάτων ἐκείνων ἐν τῇ διττῇ συναφείᾳ αὐτῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν προσωπικότητα τῶν φιλοσόφων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὰ διάφορα στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν χρόνων των. Περιορίσθην διὰ τοῦτο εἰς ἀπλᾶς ὑποδηλώσεις, ὡς ἐξ ἄλλου ὑπεχρεώθην νὰ παρίδω ἐν πολλοῖς φιλοσοφήματα ἀναφερόμενα εἰς σπουδαῖα προβλήματα ἢ ἀξίας λόγου ἰδέας ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ ἀναφανείσας.

N. I. Λ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τῆς φιλοσοφίας ὑπάρχουν τόσοι ὅρισμοι ὅσοι καὶ φιλόσοφοι. Τοῦτο ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὸ περιεκτικὸν τῆς ἐννοίας τῆς φιλοσοφίας, τὸ δὲ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἕκαστος ἀφορμᾶται πρὸς τὸν ὅρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φιλοσοφικῆς ἐπόψεως. Πολυγνωμία ὡσαύτως ὑφίσταται καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰς μεθόδους τῆς φιλοσοφίας. Ὁ ὅρος σημαίνει πρωταρχικῶς ἀγάπην πρὸς τὴν σοφίαν, ζήτησιν τῆς γνώσεως. Ταύτην ἐπιζητεῖ καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ ταύτης ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ τελευταία αὕτη κατευθύνεται ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῶν αἰωνίων ἰδεῶν, τῆς ἀναλλοιώτου οὐσίας τῶν ὄντων, ὡς ἤδη παρατήρησεν ὁ Πλάτων. Διὰ τοῦτο ἡ ζήτησις αὐτῆς χωρεῖ πέρα τοῦ καθ' ἕκαστον, πέρα τοῦ ἐφημέρου καὶ τοῦ μεταβλητοῦ, πρὸς καθολικὴν τινὰ γνῶσιν, τῆς ὁποίας τὸ φῶς καταυγάζει τὸν κόσμον καὶ τὸν βίον ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν. Ἡ ροπὴ αὕτη πρὸς τὸ ὄντως ὄν καὶ τὸν βίον ὡς ὅλον λαμβανόμενα εἶνε χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας. Οὕτω ἡ φιλοσοφία εἶνε κατὰ πρῶτον λόγον διδασκαλία περὶ κόσμου καὶ περὶ βίου, κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία. Ὡς τοιαύτη δὲ σκοπὸν ἔχει νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν ἡμῶν αὐτῶν, εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶμεν, καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἰδανικῶν πρὸς τὰ ὁποῖα κατατείνομεν. Τὸ ἔργον ὅμως τῆς φιλοσοφίας

δὲν ἐξαντλεῖται εἰς ταῦτα. Παρὰ τὴν μεταφυσικὴν εἶνε καὶ λογικὴ, μεθοδολογία καὶ γνωσιολογία. Ἄλλαις λέξεσι φέρει διττὸν χαρακτῆρα, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν χωρεῖ πέρα τῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶνε ταυτοχρόνως ἀκριβῆς ἐπιστήμη.

Τὰ προβλήματα περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται εἶνε τὸ μὲν θεωρητικά, τὸ δὲ πρακτικά. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ εἰς ἓν περιβάλλον φυσικὸν καὶ εἰς ἓν ψυχικὸν ἢ κοινωνικὸν περιβάλλον. Καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων ἔχει συνεχεῖς ἐντυπώσεις, καὶ τὰ δύο γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν του προβλήματα καὶ ἀπορίας. Στρέφων τὰ βλέμματα πρὸς τὸν ἀστερόεντα οὐρανὸν ἀναλογίζομαι τὸ μέγεθος τοῦ Σύμπαντος, φαντάζομαι τὴν ἀπειρίαν τῶν κόσμων, αἰσθάνομαι τὴν μηδαμινότητα τοῦ πλανήτου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἴσταμαι. Χωρὶς σχεδὸν νὰ τὸ θέλω ἀνακύπτουν εἰς τὴν ψυχὴν μου ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα ζητοῦν ἀπάντησιν. Ποία εἶνε ἡ ἀρχὴ τῶν ἀπείρων τούτων κόσμων; Εἶνε αἰώνιοι ἢ παροδικοί; Ὑπάρχουσι καὶ κινουῦνται καὶ ἐξελίσσονται πρὸς σκοπὸν τινα ἢ φέρονται ὑπὸ τῆς τυφλῆς τύχης; Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα γίνονται περισσότερο καταθλιπτικά, ὅταν ἀναμνησθῶ τὴν τραγικὴν τύχην τοῦ ἀνθρώπου, τὸν θάνατον. Ἐνώπιον τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἔρχεται νὰ σβύσῃ ὅ,τι πολυτιμότερον ἔχομεν, τὴν ἀτομικότητά μας, τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον μὲ τὰς ἰδέας του καὶ τὰ ὄνειρά του, τὸ πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου γιγαντοῦται καὶ μεταβάλλεται εἰς φάντασμα, τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ ἡμᾶς πανταχοῦ, ζητοῦν ἐπιμόνως ἀπάντησιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐὰν στρέψωμεν τὴν προσοχὴν πρὸς τὰ ἠθικὰ φαινόμενα ἐντὸς ἡμῶν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ Κάντιος εὗρισκεν ὅτι ὁ ἠθικὸς κόσμος, ὁ ὁποῖος εἶνε ἐντὸς ἡμῶν, εἶνε μεγαλύτερος τοῦ ἀπείρου κόσμου τῶν ἀστέρων, ὁ δὲ Γκαίτε διεκήρυττεν ὅτι ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν ὑπάρχει ὀλόκληρον σύμπαν. Ποῖος ἔθεσε τοὺς ἠθι-

κοὺς τούτους νόμους ἐντὸς ἡμῶν καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Διὰ νὰ γίνωμεν «δυστυχεστέροι τῶν σκύλων» ἢ διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ἀθανασία; Καὶ ἐὰν οὗτοι ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔπραξε τοῦτο τὸ ἄπειρον ὄν ἐλευθέρως, διότι ἠδύνατο καὶ ἠθέλεν, ἢ ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἠθικὸς κόσμος εἶνε ἀποτέλεσμα ἀναγκαίας ἐξελίξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπόκειται καὶ αὐτὴ ἡ θεότης; Ἡ θεὰ τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀδικίας, ἡ εὐτυχία τῶν κακῶν καὶ ἡ δυστυχία τῶν ἐναρέτων, ἡ ἀτιμωρησία τοῦ ἐγκλήματος καὶ ὁ θρίαμβος τῆς συκοφαντίας, ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως. Πρὸς τί ἡ ἀταξία αὕτη; Διατί νὰ κατανικῶνται καὶ νὰ ἐκμηδενίζωνται αἱ ὑπέρταται ἀξίαι τῆς ἀνθρωπότητος, τὰς ὁποίας ποιηταί, προφῆται καὶ φιλόσοφοι ἀπεκάλυψαν εἰς ἡμᾶς, νὰ θριαμβεύῃ δὲ ἡ βία καὶ ἡ τυφλὴ δύναμις; Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα ἐρωτήματα προβάλλουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ σκεπτομένου, συναισθανομένου καὶ βουλομένου ἀνθρώπου.

Ἐκαστον φιλοσόφημα εἶνε ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα εἶνε πανάρχαια καὶ ὅμως αἰωνίως νέα. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προβάλλει αἰεὶ ἐκ νέου τὰ ἐρωτήματα ταῦτα καὶ παρὰ τὴν μακροαίωνα καὶ ματαίαν ζήτησιν ἀνακύπτουν μετὰ τῆς αὐτῆς ἰσχύος εἰς τὴν ψυχὴν ἐκάστης γενεᾶς. Διότι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐγκαταλίπωμεν αὐτά, χωρὶς συγχρόνως νὰ ἀπολέσωμεν μέρος τῆς ψυχῆς μας. Τὸ κράτιστον γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, λέγει ὁ Σίλλερ, εἶνε ἡ παιδιὰ, ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ δύναμις ὅπως ζῆ ἐντὸς δύο κόσμων, μεταβαίνων διαρκῶς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου εἰς τὸν ἕτερον. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε νοσταλγία καὶ προϋποθέτει τὴν ἀνήσυχον καρδίαν, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Αὐγουστῖνος. Διὰ τοῦτο τὸ ὅλον βάθος τῆς φιλοσοφίας νοοῦμεν μόνον ὅπου τὸν ψυχρὸν λογισμὸν ζωογονεῖ ἡ καρδία καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀκμὴ αὐτῆς συνδέεται πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς πίστεως εἰς τὸ ὑπερβατικόν. Καὶ εἰς τὴν

φιλοσοφίαν εἴμεθα δημιουργικοὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἀντλοῦμεν ἐκ βαθείας θρησκευτικότητος. «Ὅπου θρησκευτικότης, καλλιτεχνικὴ διάθεσις καὶ φιλοσοφικὴ ὁρμὴ ἀναβλύζουν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἐκεῖ καὶ τὴν φιλοσοφίαν διακρίνει ἡ δημιουργικὴ πνοή, δυνάμει τῆς ὁποίας καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότατα τῶν φιλοσοφημάτων σφύζει αἰωνία νεότης».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Κυριώτατον περιεχόμενον τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶνε, πλὴν τῆς φιλοσοφίας, ἡ θρησκεία καὶ ἡ τέχνη. Ποία ἡ σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς αὐτάς; Πᾶσαι εἶνε ὑψίστη ἔκφρασις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἐνιαῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς προὔποθέτει στενὴν συνάρτησιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας, τὴν ὁποίαν ἐπικυροῖ ἄλλως τε ἡ ἱστορία.

Ὁ καθορισμὸς τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θρησκείαν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ περιεχομένου, ὅπερ ἐμβάλλομεν εἰς τὸν ὅρον θρησκεία. Ἐφ' ὅσον ὑπ' αὐτὸν νοοῦμεν τὴν θρησκευτικότητα, τὸ θρησκευτικὸν βίωμα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ ἓνα τῶν σπουδαιοτάτων παραγόντων πρὸς φιλοσοφίαν. Ἀμφότεραι ἐκπηγάζουν ἐκ τῆς ἀνησυχίας, ἐκ τῆς ροπῆς πρὸς ἀπολύτρωσιν. Καὶ αἱ δύο ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, τὸ θεῖον καὶ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ νόημα αὐτοῦ. Καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη ἀναζητοῦν τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν. Ἡ ψυχολογικὴ αὐτῶν συγγένεια καταφαίνεται σαφῶς ἂν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὴν ὑφὴν τῆς μεταφυσικῆς. Ἡ ἔρευνα αὕτη δεικνύει ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ συνθέσεώς τινος μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσεως, θρησκευτικότητος καὶ ἐπιστήμης. Ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα κατὰ κανόνα, ἂν ὑπὸ τὸν ὅρον θρησκεία νοήσωμεν ὥρι-

σμένην διδασκαλίαν. Πρὸς αὐτὴν τελεῖ συνήθως ἡ φιλοσοφία εἰς ἀντίθεσιν, ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὴν ἡ φιλοσοφικὴ ἀξίωσις πρὸς ἐλευθέραν, αὐτοτελῆ καὶ μεθοδικὴν νόησιν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὅπου ἡ φιλοσοφία διεισδύει εἰς τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς θρησκείας, ἐκεῖ συντελεῖται οὐχὶ σπανίως συμφιλίωσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐκφράσεων τοῦ πνευματικοῦ βίου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν κατὰ παράδοσιν ἠθικὴν.

Στενὴ εἶνε ὡσαύτως ἡ σχέσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν τέχνην, ἐφ' ὅσον ὑπ' αὐτὴν νοοῦμεν τὴν μεγάλην τέχνην. Αὕτη εἶνε κατὰ τὸν Γκαῖτε ζωντανὴ ἀποκάλυψις τοῦ ἀνεξερευνήτου, πρὸς τὸ ὁποῖον κατατείνει κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τρόπον καὶ ἡ φιλοσοφία. Καὶ ἡ τέχνη ὡς ὑψιστον σκοπὸν προβάλλει εἰς ἑαυτὴν τὴν θεωρίαν καὶ τὴν φανέρωσιν τῆς βαθυτέρας οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων καὶ τὴν ἔξαρσιν εἰς ἰδανικὸν κόσμον, ἐκ τοῦ ὁποίου καταυγάζει τὰ σκότη τοῦ πραγματικοῦ. Ὁρθῶς ἄρα ἐλέχθη, ὅτι ἡ μεγάλη τέχνη εἶνε φιλοσοφία. Ἀλλὰ καὶ ἡ κοσμοθεωρία ἐξ ἄλλου ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ τὰ γνωρίσματα τῆς τέχνης. Εἶνε ποίησις, ἥτις χωρεῖ πέρα τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας καὶ τῇ βοήθειᾳ τῆς φαντασίας συναρμολογεῖ τὰς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς συναρτήσεως τῶν ἐν αὐτῷ συλλήψεις της. Συγχρόνως χρησιμοποιοεῖ πρὸς συγκρότησιν τοῦ συστήματος αὐτῆς τὰ μέσα τῆς τέχνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐταύτισαν αὐτὴν μερικοὶ πρὸς τὴν τέχνην.

Ὡς ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ φιλοσοφία, ἡ θρησκεία καὶ ἡ τέχνη ἀντιπροσωπεύουσι μὲν διάφορα πρὸς ἄλληλα πεδία τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἀλλὰ ἀναβλύζουσι καὶ αἱ τρεῖς ἐκ τῆς αὐτῆς ψυχικῆς πηγῆς, παρέχουσαι δημιουργικὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν αὐτὴν ῥοπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀποτελοῦσι τὴν ἀπό-

δειξιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ εἶνε ὅλαι μετασχηματισμοὶ τῆς πραγματικότητος, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ἀλλὰ κατ' ἰδίους ἐκάστη νόμους χωροῦσαι.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὴν φιλοσοφίαν ἐνδιαφέρει ἡ ἀπροκατάληπτος καὶ ἐλευθέρα ἀπὸ παντὸς δεσμοῦ ἔρευνα τῆς πραγματικότητος. Αὕτη εἶνε καὶ ὁ σκοπὸς τῶν καθ' ἕκαστον ἐπιστημῶν. Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα: Ποῦ ἔγκειται ἡ διαφορὰ μεταξύ τούτων καὶ ἐκείνης, κατὰ τί διακρίνεται ἡ πρὸς γνῶσιν ροπὴ τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς πρὸς γνῶσιν ροπῆς τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ; Οἱ παλαιοὶ πᾶσαν πρὸς γνῶσιν ὁρμὴν ἐκάλουν φιλοσοφίαν. Ἄλλὰ κατ' ὀλίγον αἱ καθ' ἕκαστον ἐπιστῆμαι ἀπεχωρίσθησαν αὐτῆς.

Μετὰ τὴν μεθοδικὴν κατανομὴν τῆς ὅλης πραγματικότητος μεταξύ αὐτῶν πρὸς ἰδίαν ἔρευναν οὐδὲν ἐφαίνετο ὑπολειπόμενον διὰ τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπίστευσαν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀπέθανε κληροδοτήσασα τὸ ἔργον αὐτῆς εἰς τὰς καθ' ἕκαστον ἐπιστήμας. Ἄντ' αὐτῆς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀμιλήσῃ τὸ πολὺ περὶ κοσμοθεωρίας στηριζομένης ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τοῦτο ὁμως εἶνε πλάνη. Αἱ ἐπιμέρους ἐπιστῆμαι δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ κατασιγάσουν τὴν ἀνάγκην, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἐκάστη αὐτῶν ἀσχολεῖται περὶ ἓνα μόνον περιορισμένον κύκλον τοῦ ἐπιστητοῦ, περὶ μίαν πλευρὰν τῆς πραγματικότητος. Ἐνεκα τούτου οὐδεμία αὐτῶν δύναται νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς καθολικὴν παράστασιν τῆς πραγματικότητος, μήτε γνῶσιν τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναρτήσεως. Οὐδεμία αὐτῶν ἀπαντᾷ εἰς τὸ

ἔρώτημα περὶ τοῦ νοήματος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως. Ἄλλ' ὅμως ὁ ἄνθρωπος κατέχεται ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ὅπως σχηματίσῃ καθολικὴν παράστασιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ καθορίσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης γεννᾶται ἡ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ ὥρισαν ὡς γενικὴν ἀντίδρασιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἐλευθέρως σκεπτομένου ἀνθρώπου πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας εἶνε ἡ ζήτησις γενικῶν ἀρχῶν καὶ ἐπόψεων. Ἔργον αὐτῆς εἶνε ἡ συγκρότησις καθολικῆς περὶ κόσμου παραστάσεως, ἡ ἐξακρίβωσις τῆς φύσεως τῆς πραγματικότητος καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων, ἡ δημιουργία τάξεως καὶ ἐνότητος εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν φαινομένων. Οὕτω κατορθώνει νὰ καθορίσῃ καὶ τὸν σκοπὸν καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ

Ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ ἀπλῶς διαφέροντος πρὸς τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως δὲν γεννᾶται φιλοσοφία. Εἶνε ἀνάγκη νὰ συνυπάρχῃ καὶ ἡ βίωσις αὐτῶν, ἄλλαις λέξεσι νὰ καταστῶσι προσωπικὰ προβλήματα τοῦ ἐρευνῶντος ἀνθρώπου, ἀπασχολοῦντα ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Δέον ἢ καρδία νὰ εἶνε ἀνήσυχος ἕως ὅτου ἀναπαυθῆ ἔν τῇ λύσει αὐτῶν, ἐν τῇ εὐρέσει τοῦ νοήματος καὶ τῆς ὑψίστης ἀξίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως. Οὕτω ὁλόκληρος ἢ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου συμμετέχει εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον εἶνε πολὺ ἰσχυρὸν ἐν αὐτῇ. Οἱ διάφοροι φιλοσοφοὶ βιοῦσι κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστος τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν, ἢ διαφορὰ δὲ αὕτη τοῦ βιώματος δημιουργεῖ τὸ διάφορον φῶς ὑπὸ

τὸ ὁποῖον ἐμφανίζονται δι' ἕκαστον τὰ προβλήματα ταῦτα. Ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ βιώματος τούτου ἐστήριξεν ὁ Ντίλταϋ τὴν διάκρισιν τῆς κοσμοθεωρίας εἰς τύπους, ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ βάσεως συνεχίζει τὴν τοιαύτην ἔρευναν ἢ τυπολογικὴ ψυχολογία τοῦ παρόντος. Εἶνε φανερόν ὅτι ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου ἢ φιλοσοφία ὡς κοσμοθεωρία δὲν εἶνε ἀκριβῆς ἐπιστήμη. Ἐποικοδομεῖ μὲν τὸ σύστημα αὐτῆς ἐπὶ τῆς βάσεως, τὴν ὁποίαν δημιουργοῦν αἱ καθ' ἕκαστον ἐπιστήμαι, κέκτηται δὲ ἀναντιρρήτως καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς πλευράν, ἀλλ' εἶνε, ὡς εἴπομεν ἤδη, συγχρόνως πίστις ἀναβλύζουσα ἐκ τοῦ βάθους τοῦ θυμικοῦ. Παρὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐλατήρια συνεργοῦσι καὶ ἄλλα, ψυχολογικὰ καὶ ἠθικά. Τοιουτοτρόπως ἡ θέσις ἡμῶν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐν τῷ συνόλω αὐτῶν ἀντικατοπτρίζει τὴν προσωπικότητα ἡμῶν. Τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα ἐρμηνεύομεν οὕτω, ὥστε νὰ παραμένῃ ἐν τῷ σύμπαντι χῶρος διὰ τὰ προσωπικὰ ἡμῶν ἰδανικά, τὰ ὁποῖα συναισθανόμεθα ὡς ἔχοντα ἀξίαν διὰ τὴν προσωπικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν ἐξ ἐσωτάτου τινὸς βιώματος. Βαθυστόχαστος εἶνε διὰ τοῦτο ἡ ρήτρα τοῦ Φίχτε, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφία ἐκάστου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἰδανικῶν τὰ ὁποῖα σιωπηλῶς λατρεύει, καὶ ἐκ τῶν ἀξιῶν αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ βίου του.

Διὰ τοῦτο εἶνε καὶ ἀδύνατον νὰ καταδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς κοσμοθεωρίας κατ' αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν τρόπον. Ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ ἔχει δύναμιν μόνον ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες ἔχουσι ψυχὴν συγγενῆ πρὸς τὸν δημιουργὸν αὐτῆς. «Ὁμοιάζεις πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἐννοεῖς», λέγει ὁ Φάουστ. Οὕτω ἡ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια εἶνε παραπλησία πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ καλλιτεχνήματος. Ὡς αὕτη, δὲν ἀποκαλύπτεται εἰς ὅλους, ἀλλὰ θέλγει καὶ ἀναγκάζει εἰς συμφωνίαν μόνον

συγγενεῖς ψυχάς. Δι' αὐτὰς κέκτηται πλήρη ἀποδεικτικὴν δύναμιν. Ὡς ὑψίστη ἔκφρασις ἐσωτερικοῦ, προσωπικοῦ βίου, οὔτε πρὸς τὰς καθ' ἕκαστον ἐπιστήμας ἐπιτρέπεται νὰ ταυτίζεται, οὔτε ἀπλῆ θεωρία δύναται νὰ εἶνε. Ἄλλ' ὡς ἡ θρησκεία, καὶ ἡ τέχνη φέρει τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ, ἀνεξαρτήτως παντὸς πορίσματος τῶν ἐπιστημῶν. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ζῶσι διὰ μέσου τῶν αἰώνων, χωρὶς νὰ γηράσκωσι καθ' ὄν τρόπον αἱ θεωρίαι τῆς ἐπιστήμης. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐξέφρασεν εὐστόχως εἰς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἡ ἑλληνικὴ κοσμοθεωρία εἶνε τόσο κλασσικὴ, ὅσον τὰ πλαστικὰ ἔργα τοῦ Φειδίου καὶ τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου, ἢ χριστιανικὴ κέκτηται τόσο αἰώνιον κῦρος, ὅσον καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μέσων αἰώνων, ἢ νεωτέρα εἶνε τόσο ἀκαταμάχητος ὅσον ἡ ποίησις τοῦ Γκαῖτε καὶ ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν». Διότι εἰς τὰ συστήματα τῶν μεγάλων φιλοσόφων ἀποκαλύπτονται πνευματικαὶ ἀξίαι, αἵτινες εἶνε εἰς μέγαν βαθμὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὰ ἐφήμερα ρεύματα τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Ἐκαστον αὐτῶν ἐπανέρχεται δυνάμει ἀνακυκλήσεώς τινος καὶ τὸ ἐν διαδέχεται τὸ ἄλλο, πλουτιζόμενον καὶ βαθύτερον ἐρμηνευόμενον. «Ἄλλ' οὐδέποτε τὸ κατόπιν ἀναιρεῖ τὸ προηγούμενον, ὅπως δὲν ἀναιρεῖται τὸ φθινόπωρον ὑπὸ τῆς ἀνοιξέως, οὐδὲ ὁ Δάντης ὑπὸ τοῦ Γκαῖτε». Ἐκαστος ὁδηγεῖται εἰς τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως ὑπὸ τῆς κοσμοθεωρίας, πρὸς τὴν ὁποίαν συναισθάνεται ἑαυτὸν συγγενῆ. Ὁ Πλάτων, ὁ Σπινόζας, ὁ Κάντιος, ὁ Ἔγκελσ εὐρίσκουσι πάντοτε μαθητάς, εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ὁποίων ἀπηχεῖ τὸ κήρυγμα αὐτῶν ὅπως ὅτε ἦσαν ἐν μέσῳ ἡμῶν. Χρησιμεύουσι, κατὰ τὴν φράσιν συγχρόνου ψυχολόγου, ὡς κάτοπτρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμβλέποντες ἀνακαλύπτομεν τὴν ἐσωτάτην ἡμῶν φύσιν, ὅτι

οὐδέποτε θὰ ἐγίνετο εἰς ἡμᾶς συνειδητὸν ἔαν ἠθέλομεν ἐμπιστευθῆ τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τὸν ἰδικὸν μας μόνον νοῦν.

ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΡΟΠΑΙ

Τὰ θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα διακρίνονται εἰς προβλήματα τῆς οὐσίας, τῆς γνώσεως καὶ τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὴν διάκρισιν ὅμως ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκάζουσι πρακτικοὶ λόγοι, τὰ προβλήματα εἶνε συνηρημένα ἀρορήκτως πρὸς ἄλληλα καὶ γεννῶνται ἐξ ἀλλήλων.

Τὰ προβλήματα τῆς οὐσίας ἢ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα εἶνε ἐκεῖνα ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁρμᾶται ὁ ἄνθρωπος εὐθύς ὡς ἀφυπνισθῆ ἐν αὐτῷ ἢ ἀνάγκη πρὸς φιλοσοφικὴν νόησιν, ὅτε ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν του. Δύο ἐρωτήματα γεννῶνται κατὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην: 1) Τί εἶνε τὸ πραγματικὸν καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ φύσις αὐτοῦ. 2) Πῶς συνέχονται τὰ ὄντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὁποία τις εἶνε ἡ πραγματικότης ὡς ὅλον. Τὸ πρῶτον καλεῖται ὄντολογικόν, τὸ δεύτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα. Τὸ ὄντολογικὸν πρόβλημα ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ. Τοῦτο ὅμως ἐμφανίζει τόσην ποικιλίαν ἐπόψεων καὶ τόσον μέγα πλῆθος ἐπὶ μέρους φαινομένων, ὥστε σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἀπάντησις φαίνεται λίαν δυσχερῆς. Ἡ ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὁρμωμένη θεώρησις αὐτοῦ βλέπει τὸ πραγματικὸν ὡς ὕλην ἐν χώρῳ κινουμένην, πᾶν δὲ τὸ γινόμενον ἀνάγει εἰς μηχανικὰς κινήσεις ὑλικῶν ἀτόμων. Τοῦναντίον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος ὁρμωμένην θεώρησιν τοῦ πραγματικοῦ ἐμφανίζεται τοῦτο ὡς τι συγκείμενον ἐξ αἰσθημάτων, παραστάσεων, συναι-